

Η κινηματογράφηση της ελπίδας

του Ναγκίσα Οσιμα

Τι όνομα τέλος πάντων θα μπορούσε να δώσει κανείς σε μια τέτοια κινηματογράφηση;

Παράδειγμα: Τέλος του 1944. Τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής αποσύρονται. Παραλήρημα χαράς για την απελευθέρωση. Τα πλήθη, συγκεντρωμένα στην Πλατεία Συντάγματος, απ' όπου αντηχεί το τραγούδι τους. Η μηχανή παρακολουθεί τη σκηνή από πίσω.

Αγγλικές, αμερικανικές και ρωσικές σημαίες υψώνονται σαν σύμβολα της απελευθέρωσης. Αναπάντεχοι πυροβολισμοί διακόπτουν το τραγούδι, και το πλήθος σκορπίζει πανικόβλητο στους γύρω δρόμους. Η μηχανή αρχίζει να στρέφεται αριστερά, παρακολουθώντας τους ανθρώπους στο φευγικό τους. Οι φιγούρες έχουν πια χαθεί, όμως η μηχανή εξακολουθεί να στρέφεται, κι όταν έχει συμπληρώσει τις 360 μοίρες, ξαναβρίσκει την πλατεία.

Τρία-τέσσερα πτώματα.

ΠΩΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΙΖΕΤΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ.

Συνήθως, ακόμα και σε αριστοτεχνικές ταινίες, το πράγμα σταματά εδώ.

Όμως ο Θόδωρος Αγγελόπουλος δε σταματά εδώ.

Για ένα μεγάλο διάστημα, σχεδόν υπερβολικό, η μηχανή συνεχίζει να παρατηρεί την πλατεία και τα πτώματα.

Σε λίγο, εμφανίζεται ένας Σκοτσέζος που παίζει γκάιντα· δρασκελάει τα πτώματα και χάνεται.

Ξαφνικά, ένα απ' τα πτώματα σηκώνεται και το βάζει στα πόδια.

Είναι ένα μέλος του θιάσου: ο γέρος ακορντεονίστας.

Η μηχανή, παρακολουθώντας το γέρο, αρχίζει πάλι να στρέφεται αριστερά. Ο γέρος εξαφανίζεται, ενώ απ' τον κεντρικό δρόμο μπροστά στην πλατεία μια καινούργια διαδήλωση πλησιάζει.

Τούτη τη φορά, οι σημαίες είναι όλες κόκκινες. Είναι μια διαδήλωση ευθυγραμμισμένη με το Κομμουνιστικό Κόμμα, που έχει κάνει σαφή την πρόθεσή του να αντισταθεί στα αγγλικά «απελευθερωτικά» στρατεύματα κατοχής. Η μηχανή κινείται παρακολουθώντας το πέραςμα της διαδήλωσης και συνεχίζει να περιστρέφεται, μέχρι να βρεθεί πίσω απ' τους διαδηλωτές, που έχουν φτάσει στην πλατεία. Το αρχικό σκηνικό.

Μέσα σε πόσο χρονικό διάστημα ο λαός, που ζητωκραύγαζε τα αγγλικά στρατεύματα σαν απελευθερωτές, οργανώθηκε, αφυπνισμένος απ' τη βροχή των σφαιρών, σε διαδήλωση εναντίον τους;

Ο φυσικός χρόνος δε χρειάζεται να συμφωνεί κατ' ανάγκη με το χρόνο της περιστροφικής κίνησης των 360 μοιρών της μηχανής. Κι όμως, ο Θόδωρος Αγγελόπουλος κλείνει και προβάλλει τα δύο γεγονότα στον ίδιο χρόνο: το χρόνο της μηχανής. Αυτός ακριβώς ο χρόνος της μηχανής γίνεται ιστορικός χρόνος.

Για τον Θόδωρο, τα δύο γεγονότα, προφανώς έγιναν ταυτόχρονα. Εδώ έχουμε να κάνουμε με την ατράνταχτη βεβαιότητα του Θόδωρου για τη δυνατότητα της μηχανής να αιχμαλωτίζει την Ιστορία.

Η ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΑ ΑΔΕΙΑ ΣΚΗΝΗ.

Το μυστικό της βεβαιότητάς του βρίσκεται στο χρόνο που χρειάζεται η μηχανή για να περιστραφεί και να επιστρέψει στην αρχική μετωπική θέση, προκειμένου να συνεχίσει να παρατηρεί τα τρία-τέσσερα πτώματα που είναι πεσμένα στην πλατεία.

Το χαρακτηριστικό του έργου του Θόδωρου και του τρόπου κινηματογράφησης του δεν το βλέπουμε μόνο στο Θίασο· στην επόμενη ταινία του, τους Κυνηγούς, υπάρχει μια σκηνή όπου, όταν οι άνθρωποι φεύγουν, η μηχανή εξακολουθεί να παρατηρεί το χώρο που έχει μείνει άδειος.

Τούτος ο τρόπος κινηματογράφησης αποτελεί ένα μεγάλο ρήγμα στο φράγμα της κοινής λογικής.

Σχεδόν όλοι οι σκηνοθέτες πιστεύουν ακράδαντα πως ο θεατής πάει σινεμά για να δει τα πρόσωπα της δράσης, και, συνεπώς, φοβούνται να φτιάξουν έργα α-πρόσωπα.

Πολύ σπάνια χρησιμοποιούν ένα πλάνο που τους αρέσει, πριν εμφανιστούν ή αφού φύγουν τα πρόσωπα.

Θεωρείται κοινή λογική να μη χρησιμοποιείται χωρίς ικανό λόγο το α-πρόσωπο ντεκόρ, η άδεια σκηνή.

Αυτό συμβαίνει γιατί η δομή του έργου προϋποθέτει την ύπαρξη προσώπων. Χωρίς πρόσωπα, το έργο δε θα ήταν πια συμπαγές. Ο Θόδωρος αγνοεί αυτή την κοινή λογική και δίνει στην άδεια σκηνή τη σημασία που

θέλει ο ίδιος. Εμάς, όμως, αυτή η άδεια σκηνή του Θόδωρου μας αρέσει πολύ – τόσο, όσο και οι σκηνές με πρόσωπα. Γιατί άραγε; Είναι βέβαια η δύναμη των διαφόρων ήχων και φωνών έξω απ' την άδεια σκηνή, αλλά όχι μόνο αυτή.

ΝΑ ΖΕΙΣ ΜΕ ΦΟΡΤΙΟ ΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ.

Η δυναμική της άδειας σκηνης του Θόδωρου πηγάζει απ' την υπέρμετρη προσήλωσή του στους ανθρώπους που μόλις άφησαν τη σκηνή.

Θα 'θελα να βαπτίσω το ύφος του «κινηματογράφηση της προσήλωσης».

Παράλληλα, ο Θόδωρος έχει την πεποίθηση πως αυτή η άδεια τώρα σκηνή, κάποτε θα ξαναγεμίσει ανθρώπους και θα ξαναγίνει σκηνή.

Μ' αυτή την έννοια, μήπως θα 'πρεπε να πούμε: «κινηματογράφηση της ελπίδας»; Για μένα, πάντως, προσήλωση και ελπίδα είναι ταυτόσημα.

Για τον Θόδωρο, ολόκληρος ο ελληνικός χώρος υπήρξε μια τέτοια σκηνή. Είναι φυσικό, λοιπόν, οι ήρωες αυτού του έργου, που αποτελεί δοκίμιο της σύγχρονης Ιστορίας της Ελλάδας, να είναι ηθοποιοί.

Οι ηθοποιοί χρησιμοποιούν τον ελληνικό χώρο σαν σκηνή, όπου ο καθένας τους ζει τη ζωή του και το ρόλο του.

Ταυτόχρονα, ζει και ως Έλληνας – ρόλος, που αποτελεί σύνθεση των δύο παραπάνω. Και μερικοί απ' αυτούς πεθαίνουν.

Ο πατέρας, το σύμβολο της περηφάνειας και της αδυναμίας της Ελλάδας, μαθαίνει πως η γυναίκα του τον απατά, και δολοφονείται.

Η μάνα της ελληνικής γης τα φτιάχνει μ' έναν καταδότη, προδότη και σφετεριστή, και πεθαίνει από σφαίρα του ίδιου του παιδιού της πάνω στη σκηνή.

Ο αδελφός-Ορέστης γίνεται αντάρτης και δίνεται ολοκληρωτικά στο κίνημα. Καταφέρνει να εκδικηθεί τη μάνα του και τον εραστή της, αλλά μένει μέχρι το τέλος ασυμβίβαστος και εκτελείται.

Η αδελφή του, αντικρίζοντας το πτώμα του, απαγγέλλει: «Καλή σου μέρα, Τάσο». Είναι το όνομα του αγαπημένου της στη σκηνή. Η Ηλέκτρα ζει από πρώτο χέρι τα τραγικά γεγονότα που χτύπησαν την οικογένεια και το έθνος· παράλληλα, όμως, είναι και παρατηρητής τους. Έτσι επωμίζεται ακόμα περισσότερο την τραγωδία και συνεχίζει να ζει. Φτιάχνει καινούργιο θίασο και, με το γιο της αδελφής της καινούργιο «Τάσο», ανοίγει την αυλαία.

Η Ηλέκτρα, τελειώνοντας το μακιγιάρισμά της, του ψιθυρίζει: «Ορέστη».

Η φωνή της φτάνει μέχρι τ' αφτιά μας – ή, μάλλον, θα 'πρεπε να φτάνει.

Είναι ο παλμός της ψυχής του ελληνικού λαού – ή, μάλλον, ο παλμός της ψυχής όλων των λαών της γης που δε χάνουν την ελπίδα τους, παρά τις πολιτικές καταπιέσεις, τις κατοχές, τις ήττες και τις προσβολές.

Ακούγεται – έτσι δεν είναι; Πώς; Δεν ακούγεται, λέτε; Μα από πότε η Ιαπωνία έχασε την έννοια της ήττας, της προσβολής και της Ιστορίας;

Ακόμα κι ο Αμερικάνος έβγαλε απ' την ήττα στο Βιετνάμ ένα αξιόλογο έργο.

Τι έπαθαν οι Γιαπωνέζοι;

Εκείνη η 15η Αυγούστου¹ δεν είναι και τόσο μακριά...

1. 15 Αυγούστου 1945: Η πιο «μακριά» μέρα της Ιαπωνίας: ο Χιροχίτο ανακοινώνει την ήττα της Ιαπωνίας και το τέλος του πολέμου. Οι Ιάπωνες παθαίνουν τρομαχτικό σοκ, όχι μόνο από το νέο (ο πόλεμος είχε αρχίσει στο όνομα του αυτοκράτορα, και η Ιαπωνία δεν είχε ποτέ ως τότε ηττηθεί), αλλά και γιατί ο μέχρι τότε θεός-σύμβολο-αυτοκράτορας μίλησε στο λαό για πρώτη φορά. Ο στρατός ήθελε να συνεχίσει τον πόλεμο, και προσπάθησε να αποσπάσει το δίσκο με την ανακοίνωση του αυτοκράτορα, πριν αυτή βγει «στον αέρα». (Σ.τ.Μ.)